

ILK KOLLEKTSIONERLAR FAOLIYATINING DASTLABKI KUNSTKAMERALAR PAYDO BO'LISHIDAGI ROLI

TerDU Tarix fakulteti II kurs magistranti

Mirzayev Akram Boxodir o'g'li

Ma'lumki biror voqeaning rivoji yohud boshlanishi boshqa bir voqeaga bevosita bog'liq holda kechadi. Aynan muzeyshunoslik, arxeologiya, etnografiya, geologiya, mineralogiya va botanika kabi fanlarni rivojlanishi va tarmoqlarga aylanishda qadimgi buyumlar yoki eski madaniyatga bo'lgan qiziqishning ortishi oqibatida ma'lum toifa kishilar o'zlari uchun noyob bo'lgan narsalarni to'plab alohida shaxsiy kabinet sifatida o'ziga xos gallereya yarata boshlashdi.

Biroq XVI asrning "klassik" idorasi - bu barcha toifadagi predmetlar to'plami bo'lib, ular butun dunyoni miniaturada aks ettirgan edi. Ammo shu bilan birga, asosiy diqqat noyob va g'ayrioddiy narsalarga qaratildi. Negaki ular dunyoning ko'p qirrali va xilma-xilligini eng yaxshi yetkazadiganlar ekanligiga kishilar ishonishgan. Bular hayoliy hayvonlar shaklidagi billur idishlar, dengiz chig'anoqlaridan yasalgan siyoh idishlaridan tortib, g'alati vazalar, kosalar, qadahlar va oltin, kumush, suyak, qahrabo, mum va shishadan yasalgan boshqa buyumlardan iborat bo'lishi mumkin edi. Tashqi ko'rinishi o'sha davrda mavjud bo'lgan oddiy tushunchalarga to'g'ri kelmaydigan namunaviy eksponatlar orasida Osiyo, Shimoliy Afrika, Amerika qabilalari va xalqlarining kiyim-kechaklari, kundalik hayoti va e'tiqodlariga oid buyumlar ancha katta qismni tashkil etar edi.⁶²

Uyg'onish davri Yevropasida, birinchi navbatda, Italiyada noyob kabinetlar bilan bir qatorda, kabinetning yana bir turi - tabiatshunoslar, shifokorlar va farmatsevtlarning sa'y-harakatlari bilan yaratilgan tabiiy fanlar kabineti ham rivojlana boshladi. Ular ko'pincha ijtimoiy maqsadlar bilan emas, balki kasbiy manfaatlar bilan hayotga tatbiq etilgan. Shuning uchun ham mazkur kabinetlar uchrashuvning tabiati, talqini va qo'llanilishida bir-biridan qator tub farqlar bilan ajralib turar edi. Nisbatan kuchliroq harakatning kelib chiqishi esa Uyg'onish davriga borib taqaladi. Negaki mazkur davr dunyo va inson g'oyasini tubdan o'ta katta o'zgarishlar keltirdi. Shuning uchun mazkur jarayon ilmiy inqilob ham deb nomlandi. Unga xos bo'lgan xususiyatlar esa faqat XVII asrga kelib to'liq ochib berilgan. Ushbu jarayon Galiley asarlarida, Bekon va Dekart g'oyalarida va asr oxiriga kelib esa Isaak Nyuton faoliyatida o'zining munosib yakunini topdi.⁶³

Tabiatshunoslik to'plami ham shifokorlar va farmatsevtlarning ilmiy martabalarini rivojlantirishining muhim shartiga aylandi. Kabinet tibbiyot hamjamiyatida o'z egasining kasbiy obro'sini shu bilan birga bemorlar o'rtasidagi shaxsiy obro'sini ham anchayin

⁶² Подробнее о составе и принципах организации западноевропейских кабинетов редкостей см.: .
Menzhausen J. Elector Augustus's Kunstkammer: An Analysis of the Inventory of 1587

⁶³ // The Origins of Museums. The Cabinet of Curiosities in the Sixteenth and Seventeenth Century Europe. Ed. by Impey, Oliver and MacGregor, Arthur. Oxford, 1985.

oshirdi: ular tavsiya etilgan dori tarkibiga kiritilgan noyob ingredientlarni o'z ko'zlari bilan ko'rishga muvaffaq bo'lishdi. Albatta bu dorilar birinchi navbatda uning samaradorligi bilan ham bog'liq edi. Ilk tabiatshunoslik kabinetlari orasida eng mashhuri Shvetsariyalik tabiatshunos olim Konrad fon Gesner (1516-1565), birinchi zoologik ensiklopediya muallifi "Hayvonlar tarixi" kitobini yozgan shaxs edi. Zoologiya bilimlarini tarqatish va tizimlashtirishda katta rol o'ynagan bu asar asosan muallif tomonidan o'zi to'plagan to'plam materiallari asosida yaratilgan bo'lib, unda nafaqat hayvonot dunyosi namunalari, balki o'simliklar, metallar, minerallar, yer osti boyliklari, o'simlik dunyosi namunalari ham o'rin olgan. Eng qimmat mineralogik kolleksiya egasi nemis olimi Georg Agrikola (1494-1550) bo'lsa, eng boy gerbariyni italiyalik shifokor va tabiatshunos Andrea Chesalpino (1519-1603) yig'gan⁶⁴. Shundan ham ko'rinib turibdiki dastlabki kabinetlar ijtimoiy muhitda ilmiy bilimlar rivojini yuksak pog'onaga ko'tardi. Mazkur kabinetlarda faoliyat yuritgan olimlar o'zlaridan o'lmas asar qoldirib fanning yangi tarmoqlari rivojiga munosib xissa qo'shdi.

Tabiiy fanlar kabinetlari bir qator Yevropa mamlakatlarida ham paydo bo'lib, ba'zi ma'lumotlarga ko'ra XVI asrda Italiya birinchilardan bo'lib yetakchilikni o'z qo'liga oldi. Bu yerda 250 dan kam bo'lmagan tabiiy fanlar xonalari yoki o'sha paytlarda ular ko'pincha tabiiy fanlar xonasi deb ataladigan muzey ko'rinishidagi bino bo'lgan. Ular orasida mashhur tabiatshunos olim Uliiss Aldrovandi (1522-1605) ning bir necha xonalarida joylashgan tadqiqoti ayniqsa mashhur edi. 1595 yilga kelib uning idorasida o'simlik va hayvonot dunyosining 8 mingga yaqin tasvirlarini o'z ichiga olgan o'ziga xos galereya paydo bo'ldi. Ulardan tashqari bu yerda 7 ming quritilgan o'simliklar va o'simliklar uchun vizual qo'shimcha bo'lib xizmat qilar edi. 11 ming fauna, minerallar va mevalarning namunalari ham ushbu xonada mujassamlashgan edi.⁶⁵ Aldrovandining o'zi o'z ijodini g'urur bilan "dunyoning sakkizinchi mo'jizasi" deb atagan va zamondoshlari uning yig'ish qobiliyatidan zavq va hayratda qolishar edi.

Anatomik tadqiqotlarning jadal o'sishi XVI asrda, Padua professori Andreas Vesaliusning "Inson tanasining tuzilishi to'g'risida" (1543) asari Yevropa bo'ylab minglab nusxalarda tarqatilgandan so'ng boshlandi, bu o'ziga xos to'ntarishni boshlab bergandi. Deyarli o'n besh asr davomida hukmronlik qilgan Klavdiy Galenning hokimiyati nihoyasiga yetayotgan edi. Dunyo esa M. Servet, G. Fallopiya, B. Eustaxiya, A. Kesalpino va boshqa o'sha davr tadqiqotchilarining asarlari antik hokimiyatni barbod qilishga hissa qo'shib, zamonaviy tibbiyotga asos soldi va bu sohada yirik kashfiyotlar paydo bo'lishiga xizmat qildi. Hayvonlar va inson tanasining tuzilishiga bo'lgan qiziqish, anatomik tadqiqotlarning rivojlanishi, organik materiallarni saqlashda texnik yangiliklarning paydo bo'lishi va

⁶⁴ Murray, David. Museums. Their History and their Use. Glasgow, 1904. P. 24–26.

⁶⁵ Olmi G. Science — Honour — Metaphor: Italian Cabinets of the Sixteenth and Seventeenth Centuries // The Origin of Museums. P. 8.

eksperiment madaniyatining tarqalishi tabiiy fanlarni yig'ish amaliyotida o'zining tabiiy aksini topdi.⁶⁶

Xulosa qilib aytganda insonlar ongida dastlab xavaskorlik tarzida to'plangan predmetlarni keyinchalik gumanizm g'oyasi shakllanishi oqibatida ilmiy asosda o'rganishga bo'lgan qiziqishning yo'lga qo'yilishi fanda yangi darchalarni ochib berdi. Oddiygina birgina shaxsiy noyoblik kabinetida faoliyat olib brogan olimlarning samarali mehnati natijasi o'laroq qanchadan qancha noyob asarlar, predmetlarning o'ziga xos xususiyatlari, ularning tasnifini o'rganish jarayonida immunobiologiya, geologiya, mikrobiologiya, dorishunoslik, mineralogiya kabi fanlar yangi ma'lumotlar bilan boyib bordi va misli ko'rilmagan darajada yuksaldi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Menzhausen J. Elector Augustus's Kunstkammer: An Analysis of the Inventory of 1587
2. Olmi G. Science — Honour — Metaphor: Italian Cabinets of the Sixteenth and Seventeenth Centuries // The Origin of Museums. Oxford, 1997.
3. Гинсбург В.В. Анатомическая коллекция Рюйша в собраниях Петровской Кунсткамеры // Сборник Музея антропологии и этнографии. Т. XIV. М.-Л., 1953.
4. The Origins of Museums. The Cabinet of Curiosities in the Sixteenth and Seventeenth Century Europe. Ed. by Impey, Oliver and MacGregor, Arthur. Oxford, 1985.
5. Murray, David. Museums. Their History and their Use. Glasgow, 1904.
6. Findlen P. Op. cit. P. 129 –130. Об аналогичных условиях посещения французских кабинетов см.: Куклинова И. А. Указ. соч. С. 311–312.

⁶⁶ Гинсбург В.В. Анатомическая коллекция Рюйша в собраниях Петровской Кунсткамеры // Сборник Музея антропологии и этнографии. Т. XIV. М.-Л., 1953.